

ОБНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН СТУДЕНТАМ-ПЕРЕКЛАДАЧАМ

UPDATING OF UKRAINIAN LITERARY SCIENCE TERMINOLOGY AS A MEANS OF IMPROVING THE QUALITY OF TEACHING PHILOLOGICAL DISCIPLINES TO STUDENT TRANSLATORS

УДК [37.013:378.147]:[82.0:81'374]
DOI <https://doi.org/10.32782/ip/86.1.13>
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

Ільєнко О.Л.,
докт. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри іноземної філології
та перекладу
Харківського національного
університету міського господарства
імені О.М. Бекетова

Михайлова Т.В.,
канд. філол. наук,
доцент кафедри іноземної філології
та перекладу
Харківського національного
університету міського господарства
імені О.М. Бекетова

Осінська М.С.,
канд. філол. наук,
директор
Центру міжнародної діяльності
та освіти,
доцент кафедри іноземної філології
та перекладу
Харківського національного
університету міського господарства
імені О. М. Бекетова

У статті розглянуто деякі проблеми оновлення української літературознавчої термінології, яка, перебуваючи під впливом лінгвальних та екстралінгвальних чинників, поповнюється новотворами, запозиченими одиницями з інших галузей і переосмисленими наявними термінами, зазнає впливу лексико-семантичних процесів (багатозначності, синонімії тощо), у зв'язку з чим потребує постійної уваги до себе науковців для системного опису, упорядкування, подальшого розроблення. На початку ХХІ століття у зв'язку зі змінням наукової парадигми в усіх сферах пізнання дійсності та зближенням наук спеціальна мова літературознавців поповнилася деякими новими термінами, значення яких досі остаточно не визначені й обговорюються науковцями. Нині є значний попит українських споживачів (студентів, аспірантів, перекладачів, викладачів та ін.) на тлумачні й перекладні термінологічні словники. Наявні словники з літературознавства певною мірою застаріли, тому є нагальна потреба в підготовці та виданні оновленого тлумачного словника, який сприяв би подальшому розвитку, систематизації, уніфікації й кодифікації сучасної української літературознавчої термінології. У зв'язку з закріпленням статусу англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні 2024 року було б доцільним подати англійські відповідники до українських літературознавчих термінів, що посприяло б швидшому залученню цих одиниць до наукового й навчального обігу зазначених спеціальних назв для навчання філологів, перекладачів зокрема. Подання іншомовних еквівалентів до літературознавчих термінів також полегшило б працю перекладачів, які за умов розвитку і збільшення обсягів міжкультурної комунікації стикаються з проблемами перекладання літературознавчих текстів. Видання такого словника (з добром іншомовних еквівалентів) могло б посприяти й подальшому оновленню (збагаченню) й уніфікації української фахової термінологічної лексики, уточненню її значень.

Ключові слова: літературознавство, українська літературознавча термінологія, термін, тлумачний словник, іншомовний еквівалент.

The article addresses certain issues related to the renewal of Ukrainian literary terminology, which, being influenced by both linguistic and extra-linguistic factors, is enriched with neologisms, borrowings from other subject areas, and reinterpreted existing terms. Moreover, it is affected by lexicosemantic processes (polysemy, synonymy, etc.), which necessitates continuous scholarly attention for its systematic description, organization, and further development. In the early 21st century, due to a shift in the scientific paradigm across all fields of knowledge and convergence of sciences, the specialized language of literary scholars was enriched with some new terms, the meanings of which have not yet been definitively established and are still being discussed by researchers. Currently, there is a significant demand among Ukrainian consumers (students, graduate students, translators, teachers, etc.) for explanatory and translated terminological dictionaries. Available dictionaries of literary terms are somewhat outdated; accordingly, there is an urgent need for preparing and publishing an updated explanatory dictionary which would contribute to the further development, systematization, unification and codification of contemporary Ukrainian literary terminology. Considering that English was given the status of the language of international communication in Ukraine in 2024, it would be advisable to provide English-language counterparts to Ukrainian literary terms, which would accelerate the integration of these units into academic and educational usage of the aforementioned specialized terms – particularly for the training of philologists, translators in particular. The inclusion of foreign-language equivalents for literary terms would also facilitate the work of translators, who – in the situation of growth and intensification of intercultural communication – face challenges in translating texts on literary studies. The publication of such a dictionary (with a selection of foreign-language equivalents) could also contribute to the further renewal (enrichment) and unification of Ukrainian professional terminological vocabulary as well as to the clarification of its meanings.

Key words: literary studies, Ukrainian literary terminology, term, explanatory dictionary, foreign language equivalent.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Терміносистема українського літературознавства, яка почала формуватися дуже давно, уже у ХХ ст. уважалася сформованою й розвиненою [36, с. 7], але нині у зв'язку з подальшим розвитком наявних художніх методів і прийомів, появою нових засобів відображення людського суспільства у творах, залученням до літературознавчого аналізу термінів інших гуманітарних галузей, науковими

пошуками митців слова, безсумнівно, потребує систематизації й кодифікації задля формування єдиної теоретичної бази. Усе це визначає актуальність пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом збільшилася кількість наукових праць про один із найдавніших шарів української спеціальної лексики – літературознавчу термінологію. Дослідники Л. Анісімова, Л. Бербенець,

Т. В. Бовсунівська, Л. Бублейник, Є. Васильєв, Т. Вірченко, О. Головій, Т. Гундорова, Н. Денисюк, Р. Жангазінова, Н. Копистянська, Г. Крохмальна, М. Лановик, Н. Манич, Л. Мовчун, В. Папушина, О. Приймачок, А. Ткаченко, В. Удалов, С. Філоненко, Б. Шалагінов та ін. вивчають історію її розвитку, системні відношення та вмотивованість, генеалогічні й граматичні властивості, особливості функціонування її одиниць у текстах або доволі часто долучаються до уточнення семантичного наповнення окремих важливих термінів й обговорення подальших шляхів розвитку літературознавчої термінології. Поява новітніх спеціальних одиниць зумовлює потребу їх семантизації, унормування та кодифікації в термінографічних працях.

Мета статті – виявити особливості сучасних українських літературознавчих термінів, репрезентувати активне поповнення зазначеного шару лексики, аргументувати потребу підготовки й видання нового словника літературознавчих термінів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературознавчий термін визначаємо як слово чи словосполучення, що називає наукове поняття у сфері історії й теорії літератури та літературної критики і відбиває особливості своєрідного національного літературного процесу, серед яких, зокрема, утілення національно-визвольних і державотворчих прагнень українського народу, співіснування традицій та новаторства вітчизняних письменників і запозичання ідей зарубіжних авторів, прагнення остаточно відкинути відчуття меншовартості української літератури, намагання зберегти національну ідентичність, визнання канонічності власного «золотого» фонду, активне пристосування термінів суміжних наук (філософії, психології, логіки, лінгвістики тощо) до цілей і завдань літературознавчого аналізу, уживання нових інтердисциплінарних понять (інваріант, метамова), утілення етичних норм і гуманістичного світогляду українців, захист рідної мови тощо.

За нашими спостереженнями, літературознавчі спеціальні одиниці становлять терміносистему, просякнуту ієрархічними гіперо-гіпонімічними відношеннями, зафіксованими в тлумачних термінологічних словниках: тропи – метафора, метонімія, синекдоха, гіпербола, літота, іронія тощо [24, с. 679]; метафори – стерті, загальномовні, індивідуально-авторські; метафори-слова, словосполучення, речення, тексти; іменникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові [40, с. 212–213]; поема – ліро-епічна, лірична, епічна, драматична; сатирична, героїчна, дидактична, бурлескна тощо [24, с. 541].

Специфіку літературознавчої термінології фахівці пояснюють не тільки її інтерпретаційною, але й культурно-пізнавальною та суспільно-розвивальною функціями, історичною змінністю, відкритістю й неоднорідністю, деякою «розмитістю» літературознавчих понять, естетичною оцінністю,

подекуди багатозначністю (жанр, композиція, образ, стиль) і міждисциплінарністю, активним використанням загальнонаукової термінології і термінів із суміжних сфер людської життєдіяльності (філософської, психологічної, суспільно-політичної, мовознавчої, видавничої, мистецтвознавчої, журналістської та ін.), що зумовлює динамізм літературознавчої терміносистеми та її активну взаємодію з іншими терміносистемами [8; 17; 20, с. 39–52]. На думку Г. Крохмальної, літературознавчий термін певною мірою неоднозначний, має низький рівень уніфікації, конотативність, є відкритим для інших терміносистем і залежним від контексту (оскільки термін перебуває в тісному зв'язку з авторським стилем письменників і науковців, тому часто «обростає» новими значеннями) [20, с. 42–43].

Уважаємо, що система українських літературознавчих одиниць, сформована протягом багатьох століть, має національно-інтернаціональний характер, оскільки «кристалізувалася» під дією питомих і запозичених чинників, узятих, зокрема, з інших сфер [36, с. 7], що й підтверджуємо власне українськими утвореннями та чужомовними одиницями у її складі: багатоголосся, весільні пісні, дума, збірка, оповідач, переспів, посвята, приповідки, «розстріляне відродження», співомовка, усмішка, щедрівка й епітет, ідея, катрен, наратор, пародія, поезія, реалізм, роман, трагедія, фабула. Функціонування у складі української літературознавчої термінології суто національних термінів засвідчує певну самостійність її розвитку. У словниках зафіксовано й гібридні утворення: віршування, літературознавство, місцевий колорит, п'ятивірш, усічена рима.

Цікаво, що з іншомовних елементів (іноді в поєднанні з українськими) постали суто українські терміни: кларнетизм, химерна проза. До речі, автори словників не виносять в окрему статтю термін химерна проза, хоча явище, на нашу думку, цілком заслуговує на відокремлення від магічного реалізму як явище національної літератури: оскільки український химерний роман постав здебільшого на основі національного бароко, то можна твердити про його українські витоки (опертя на національну традицію), синтез українських фольклорних здобутків і літературної традиції [11; 43]. Словники фіксують й авторські літературознавчі терміни: архітвір (І. Франко), теорія єдиного потоку (М. Грушевський), «романтика вітаїзму» (М. Хвильовий), слово-привид (І. Качуровський) [23; 24] тощо.

Дослідникам і студентам у науковій і навчальній діяльності потрібно мати точні й правильні дефініції, оскільки, по-перше, чітке усвідомлення семантики термінологічних одиниць – це спосіб оволодіти ними, по-друге, від правильності побудови визначення залежить якість викладення наукової інформації, упорядкування терміносистем, якість термінологічних стандартів і словників, а отже,

і ступінь порозуміння фахівців [27, с. 99]. Ознайомитися з термінологічною лексикою, потрібною для аналізу художніх творів із зарубіжної та української літератури, та дефініціями наукових понять можна здебільшого з літературознавчих термінологічних та енциклопедичних словників [21; 22; 23; 24; 33; 34; 38], підручників із теорії літератури [36], термінографічних праць з інших гуманітарних сфер, що містять, зокрема, визначення літературознавчих понять [25; 26; 39; 40].

Варто відзначити, що за ці десять – двадцять років, що минули з часу видання останніх із цих лексикографічних праць, в українському та зарубіжному літературознавстві з'явилася велика кількість нових наукових понять, які, на нашу думку, ще не здобули однозначного розуміння й визначення в науковій літературі, що зумовлює наявність певної кількості дефініцій до чималої частини літературознавчих понять у різних джерелах, розміщених в Інтернеті. До того ж аналізована терміносистема постійно розвивається, контактує із системами термінологічних одиниць чужомовних літератур, поповнюється новими спеціальними одиницями. Це стосується насамперед жанрового розмаїття сучасних художніх творів.

Наприклад, Т. Вірченко аналізує авторські визначення драматичних творів, коли письменники прагнуть власноручно уточнювати жанри своїх творів, указуючи на змістові нюанси драми («маленька п'єса про великий український сюр» – «Дорога до раю» та ін. Я. Верещака), особливості сценічного втілення і структурні елементи п'єс («вистава-забава на IV картини, IV яви» – «Зірка над Віфлеємом» В. Мулика), комічне забарвлення, додавання до тексту драм властивостей прозових творів (комбінування жанрів), змінення масштабів і функцій текстів, діалог із читачем та автором (драма-легенда, драма-притча, драматична новела, іронічна мелодрама, моноп'єса / моновистава / монодрама тощо) [7]. За спостереженнями дослідниці, зрідка можуть траплятися недоречні тавтології (комедія-фарс, музичний водевіль) [Там само, с. 62]. На думку Т. Вірченко, подальший аналіз змісту творів, хронологу, типів естетичного освоєння дійсності дасть змогу припустити, які жанрові різновиди розвиватимуться, а які є лише разовим виявом волі автора [Там само, с. 60].

Науковець Є. Васильєв наводить назви різноманітних жанрових новотворів і подає визначення відповідних понять: драма-сиквел, драма-приквел, драма-кросвер, драма-ремікс, драма-римейк тощо [5], обґрунтовуючи їх появу такими чинниками: жанрова відкритість і плюралізм сучасної драматургії, структурні й композиційні зміни, епізація та ліризація, інтертекстуальність та мета-театральність, тобто жанрові трансформації в сучасній драматургії (жанрові еволюція, конверсія, конвергенція, дифузія) [Там само, с.], а також

інтермедіальні зв'язки (насамперед драматургії з театральним і кінематографічними видами мистецтва) [Там само, с.].

Заслужують на увагу й інші новітні терміни. У науковій літературі досі триває дискусія про значення терміна тревелог (травелог), який, на думку Л. Джигун, називає один із найдавніших жанрів світової літератури і досі не зафіксований у словниках літературознавчих термінів, хоча дістав різні дефініції в науковій літературі [13, с. 24–29]. Складнощі визначення можна пояснити наявністю декількох термінів, щодо яких і точиться дискусія про значення, обсяги понять тощо: мандрівна література, мандрівна проза, подорож, подорожній нарис, тревелог, fiction чи non-fiction, belles non-fiction чи science fiction тощо [13; 23; 28]. Наприклад, літературознавець Ю. Ковалів вважає найменування «подорож» багатозначним (і метажанр, і літературний різновид, і літературний прийом, і мотив) [23, с. 229–230], а дослідниця Н. Розінкевич пропонує розрізняти подорож (або мандри, мандрівну літературу) як назву метажанру і тревелог як найменування одиничного жанру [30, с. 40]. На переконання Є. Моштаг, тревелог – специфічний тип тексту і дискурсу, що перебуває на межі художнього й публіцистичного стилів, а інколи – публіцистичного й наукового, подає рефлексію над подорожніми враженнями, потребує експресивних і оцінних засобів, містить концепти подорож, шлях, мандрівник, пригода, які спільно реалізуються в ситуаціях вибору [28, с. 55].

Цікавим, проте маловивченим є й такий жанр, як чикліт, що, за твердженням Л. Гайнігової, належить до видів постфеміністичної літератури і більше нагадує іронічний виховний роман з децентралізацією любовного зв'язку персонажів [10]. Цей термін засвідчений і в словнику гендерних термінів, однак відповідне поняття, на жаль, досі не здобуло чіткого визначення навіть у словниках [32, с. 260–261].

Проте не лише назви жанрів, але й інші терміни потребують, на нашу думку, уточнення й доповнення у словникових описах, зокрема найменувань на позначення художніх засобів і літературних прийомів. Наприклад, Т. Космеда пропонує більш глибоко й докладно вивчати термін мовна гра і засоби її втілення [18, с. 141], який поки що репрезентований в окремій словниковій статті тільки подекуди [21; 23]. До речі, іноді навіть загальновідомі терміни (мовлення) засвідчені лише в деяких лексиконах [23]. А доцентка О. Скібан, вивчаючи нові медійні технології щодо популяризації книги та видавничої сфери в цілому, рекомендує вживати такі спеціальні назви, як буктрейлер, букчелендж, буккросинг та ін. [31, с. 203–205].

Незважаючи на висновок Т. Бовсунівської про те, що на зміну класичним зразкам жанрових ієрархій прийшов новий принцип жанротворення,

який тяжіє до невичерпності, до поступальності в розвитку форм, тому будь-яке прагнення утворити стабільну класифікацію сучасного роману чи поеми – безнадійне завдання, оскільки будь-яка теорія, заснована на цьому принципі, буде недосконалою, бо змінність і є вагомим критерієм художності для постмодернізму та нашого часу [3, с. 517–518], вважаємо нагальною потребу подальшого вдосконалення як жанрової системи літературних творів, так і літературознавчої термінології загалом. З одного боку, ми розуміємо потяг письменників до творчого переосмислення й розвитку наявних і продукування нових, часто емоційно-образних назв для літературознавчих понять, проте, з іншого боку, визнаємо, що ставлення до розроблення національної термінології має бути серйозним, виваженим, оскільки від цього залежить ефективність наукових досліджень і технічної діяльності, освіти, міжнародних зв'язків держави, її місце у світовому розподілі праці тощо [4, с. 336].

Науковці висловлюють думку про те, що теорія літератури сьогодні переживає значне оновлення у зв'язку зі змінням наукової парадигми в усіх сферах пізнання дійсності [17; 44], оскільки сучасне літературознавство функціонує за умов зближення наук. Так, дослідник І. Козлик звертає увагу на потребу розширення літературознавчого «інструментарію» за рахунок внесення в аналіз нових категорій, що сприятиме подоланню негативних наслідків розвитку літературознавства в попередні роки, коли було «розмито» цілісне уявлення про предметну сферу цієї науки, сутність і теоретичні межі її гносеологічного об'єкта [17, с. 265–266]. Запозичання теорією літератури наукових понять з інших спеціальних галузей фахівець сприймає не як свідчення її неспроможності розробляти нові теми, ідеї, засоби, а як приклади міждисциплінарної взаємодії (наукового обміну), що стають одним із джерел подальшого розвитку окремих наук і культуротворення в цілому [Там само, с. 262–263]. Професор Б. Шалагінов зауважує, що філологічне мислення нашого часу зумовило активне синхронічне зближення літературознавчого і філософського дискурсів [44, с. 39]. А дослідниця Л. Анісімова, урахувавши не лише тривалий, але й посилений інтерес науковців на початку ХХІ ст. до міждисциплінарності як вагомого джерела формування нових знань, з одного боку, та зацікавленість ревізією подекуди забутих літературних теорій, з іншого боку, вважає доречними подальші детальні дослідження функціонування й семантики «нелітературних», запозичених термінів у літературознавстві загалом [1, с. 284].

Слід зазначити, що серед літературознавчих термінів, репрезентованих у словниках і довідниках, справді наявні загальнонаукові назви (аксіома, актуальність, компендій /компендіум/), філософії (антропологізм, емпіризм, інтуїтивізм, концепт,

кордоцентризм, феноменологія), терміни соціології та соціолінгвістики (гендер, гендерний стереотип, ідіолект, соціальне замовлення, фемінізм), психології (амбівалентність, ідентичність, перцепція, рефлексія, сугестія), мовознавства (антропонім, семантичне поле, синтагма), семіотики (структуралізм, штучна мова), культурології (антропологія культури, діалог культур), журналістики (брифінг, інтерв'ю, репортаж), релігієзнавства (христocентризм), юриспруденції (авторське право, контрафакція, плагіат) та інших гуманітарних наук, видавничої справи (авторизація, ансамбль книги, апарат книги, курсив, серія), комп'ютерної сфери (вебрайтер) [23; 24; 26]. Уважаємо фіксування таких одиниць у словниках літературознавчих термінів виправданим, оскільки дотримуємося погляду, що опанування літературознавчих термінів має відбуватися в контексті вивчення історії розвитку суспільства, культури, мистецтва.

Дослідниця Г. Крохмальна зазначала, що в новітніх словниках певну кількість застарілих термінів уже замінено українськими (абетцедарій – абетковий вірш, частушка – частівка) або запозиченими одиницями (жіноча /рима/ – парокситонна /рима/) і що з літературознавчих словників вилучено поодинокі несучасні терміни (воєнно-патріотичний роман, партійність літератури) [19]. Справді, деякі словники вже не фіксують такі терміни [26]. Однак ми виявили, що автори словників початку ХХІ ст. засвідчують ще деякі застарілі терміни (вульгарний соціологізм, класовість літератури [24], партійність літератури [23]), оскільки «нові термінологічні словники не можуть оминати термінології попередніх етапів розвитку науки» [12, с. 95] і «наукова термінологія, використовувана в цих працях, повинна бути зрозумілою сучасному читачеві» [Там само], однак потребують пояснення, уточнення їх змісту, змінення словникового опису у зв'язку з переглядом ставлення до названих явищ. Так, уже оновлено і критично описано зміст певної кількості понять літературознавства (вульгарний соціологізм, деідеологізація, естетичні категорії, заангажована література, ідейність літератури, ідеологія, класовість літератури, соціалістичний реалізм) [23; 24], що свідчить про переоцінення цих ознак і явищ. На нашу думку, це варто робити для пояснення відповідних наукових понять і застереження щодо застосування відповідних термінів сьогодні.

Слід відзначити, що ми позитивно оцінюємо діяльність лексикографів попередніх років, які уклали словникарські праці з літературознавства. Такі лексикони були призначені різним аудиторіям (від школярів до філологів-науковців) і насичені корисною інформацією для: а) опанування понять, що передають історичний досвід національного та світового письменства, його сучасної творчої практики і теоретичної рецепції; для освоєння

понять різноманітних літературних епох, напрямів і шкіл, а також понять суміжних сфер людської діяльності (фольклористика, мовознавство, філософія, журналістика, театральне й кіномистецтво, видавнича діяльність, юридична практика) [21; 23; 24; 38]; б) вивчення та уточнення понять саме з українського літературознавства, ознайомлення з найголовнішими літературними організаціями, літературно-мистецькими напрямами й течіями, часописами та альманахами різних років [24; 38]; в) порівняння термінів української та зарубіжних літературознавчих шкіл [21; 23; 24]; г) пояснення основних понять, потрібних для літературознавчого аналізу, особливостей тропів і стилістичних фігур, які надають художнім текстам виразності, вишуканості, милозвучності та поглиблюють зміст; для визначення художніх засобів чужого мовлення, що важливо для майбутніх учителів і перекладачів [21; 23; 24; 25; 26; 33; 34; 38; 39; 40].

На нашу думку, цінним є те, що всі ці лексикографічні праці свого часу сприяли систематизації й кодифікації сучасної української літературознавчої термінології і нині ознайомлюють нас зі спеціальними одиницями українських, слов'янських, східних і західних літературознавчих шкіл, фіксують новітні термінологічні одиниці. Звісно, автори таких праць формулюють визначення і власне літературознавчих понять, і понять суміжних гуманітарних наук. Однак спостерігаємо відсутність узгодженості між різними словниками, що забезпечують літературну освіту.

Науковці зазначають, що, «незважаючи на гостру потребу в тлумачних і перекладних термінологічних словниках, попит українського споживача (насамперед студентів, аспірантів технічних спеціальностей, перекладачів, викладачів та ін.) задовольняється не повністю як у кількісному, так і в якісному аспектах» [14, с. 151]. Ми погоджуємося із ними й вважаємо, що сучасним користувачам уже замало опублікованих словників, оскільки й у літературознавчій сфері з'явилася значна кількість новітніх термінологічних одиниць, значення яких не завжди можна віднайти в лексикографічних працях, через що мово- і літературознавцям, науковцям, педагогам, а також студентам-філологам іноді доводиться звертатися до різноманітних довідників з мовознавства, культурології, риторики тощо, численних сайтів в Інтернеті, які деталізують певні відомості про значення термінів і літературознавства, і суміжних галузей [25; 26; 39; 40]. Однак якщо науковці здебільшого здатні визначити правильність знайденої інформації, оцінити її коректність, то студенти, майбутні філологи, ще не завжди спроможні критично осмислювати такі пояснення, можуть звертатися до застарілих довідників, опублікованих у радянську епоху [22], або сайтів різного ґатунку, через що ознайомлюються із застарілими, неточними або й неправильними

визначеннями літературних понять. До того ж розпорошену в різних словниках інформацію важче збирати. Ситуація ускладнюється ще й застосуванням літературознавцями й критиками авторських термінологічних одиниць, багатозначністю й синонімією деяких літературознавчих термінів. Усе це й засвідчує потребу підготовки й публікації нового тлумачного словника, у якому були б зафіксована значна кількість сучасних літературознавчих термінів та одиниць суміжних наук.

Коли ця стаття практично була готова до подання до друку, ми дізналися про укладання нової 5-томної літературної енциклопедії та вивчення національного й міжнародного досвіду написання літературних енциклопедій [15; 35; 37; 41]. На таку енциклопедію чекають вчителі, викладачі, науковці, студенти філологічних факультетів та інші допитливі читачі, проте деякі автори зазначають, що нова енциклопедія буде насамперед подавати інформацію про національну літературу та її діячів [42, с. 47]. На наше переконання, є потреба в підготовці та виданні не лише зазначеної сучасної енциклопедії, а й новітнього повноцінного нормативного тлумачного словника, у якому ми б хотіли бачити й усталені терміни українського літературознавства, і терміни на позначення явищ західноєвропейської літератури, й одиниці, що називають явища східних літератур, а також терміни суміжних наук, використовувані літературознавцями й критиками. Така термінографічна праця вкрай потрібна студентам-філологам, зокрема здобувачам освіти факультетів іноземних мов і перекладацьких відділень.

Уважаємо за потрібне, щоб новий словник був тлумачно-енциклопедичним лексикографічним виданням, солідним за обсягом, багатим за змістом, що містив би усталені літературознавчі терміни, які відповідали б сучасним нормам української літературної мови, але водночас пропонував би користувачам точні й правильні дефініції наукових понять, пояснював би особливості спеціальної лексики різноманітних методологічних шкіл, національних чи мовнорегіональних літературознавств.

Ураховуючи закріплення статусу англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні 2024 року [16], було б доцільним подавати й англійські відповідники до українських літературознавчих термінів, що посприяло б швидшому залученню цих одиниць до наукового й навчального обігу зазначених спеціальних назв для навчання філологів, перекладачів зокрема. До речі, у літературознавчій енциклопедії Ю. Коваліва деякі словникові статті вже містять, окрім етимологічної довідки про мову походження, кілька перекладів заголовних одиниць англійською, німецькою, французькою та деякими іншими мовами: Компаративістика, або Компаратистика, Порівняльне літературознавство (англ. comparative literature, франц. litterature comparee, нім. vergleichende

Literaturgeschichte, польс. komparatystyka та ін. від лат. comparativus порівняльний) [23].

Подання іншомовних еквівалентів до літературознавчих термінів у новій тлумачній термінографічній праці, на нашу думку, є важливим також для перекладачів, які за умов розвитку і збільшення обсягів міжкультурної комунікації стикаються з проблемами передання літературознавчої інформації, перекладаючи іноземні літературно-критичні та інші філологічні тексти.

Дослідниця О. Веретюк стверджує, що міжнародні термінологічні організації посилену увагу приділяють термінологіям точних, природничих, соціальних наук, але, на жаль, послаблену увагу – царині художнього слова, що спричинило істотне відставання міжнародної словникової роботи літераторів, ускладнило пошук перекладачами семантично, стилістично й специфічно адекватних термінологічних еквівалентів, через що літератори, термінологи-теоретики, перекладачі змушені подавати терміни в «...конфронтації, з урахуванням їх регіональної специфіки» [6, с. 22–23].

Загальновідомим є той факт, що неправильне розуміння, неточне й недоречне вживання спеціальної лексики може призводити до значних помилок під час перекладання, тому наявність тлумачного словника із чужомовними відповідниками значно полегшила б роботу перекладачів, особливо в галузі науково-гуманітарного перекладу. До того ж велика кількість новітніх зарубіжних термінів чекає на адекватний переклад чи запозичання до національного літературознавства або створення українського терміна. Так, дослідниця Л. Бербенець наводить приклади варіантів, що описані різними зарубіжними науковцями й потребують перекладання, унормування й уніфікації: *interart(s) studies* – міжмистецькі дослідження / студії; *intermedia studies* – інтермедіальні дослідження / студії; *mediastudies* – дослідження медіа / медіазнавство; *intermedia* чи *intermediality* – інтермедіальність, інтермедійність або інтермедіа, *mixed media* – змішані медіа тощо [2, с. 139]. Тому праця з укладання такого словника (з доббором іншомовних еквівалентів) могла б посприяти й подальшому оновленню (збагаченню) й уніфікації української фахової лексики, уточненню її значень.

Слід зазначити, що об'єднання шкільних курсів з української та зарубіжної літератур в одну дисципліну [29] ніби нівелює потребу в описі явищ і понять зі світової літератури в нових словниках, однак не можна забувати про потреби студентів-філологів, зокрема перекладачів, для підготовки яких необхідні лексикографічні праці з якісними визначеннями літературознавчих понять з історії зарубіжної літератури. Отже, студенти за умови ознайомлення із новою тлумачною термінографічною працею з літературознавства здобули б можливість швидше опанувати основні естетичні

категорії та концепції, оволодіти мовою літературознавства й навчитися вільно оперувати нею під час аналізу, інтерпретації, перекладання літературних творів та інших текстів.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Українське літературознавство має вироблену протягом століть відносно закінчену систему понять, описану, зокрема, у термінологічних словниках та інших фахових виданнях, однак унаслідок розмивання усталених поглядів, заперечення традиційних підходів і появи новітніх тенденцій розвитку, застосування здобутків інших наук зазначена термінологія постійно поповнюється новими одиницями, розширюючи власний термінологічний апарат, що зумовлює складність системного опису цього шару спеціальної лексики. На часі підготовка й видання саме тлумачного словника з літературознавства, який би містив власне літературознавчі терміни та лексику суміжних наук, фіксував новітні спеціальні одиниці, систематизував би й кодифікував би терміни зазначеної сфери людської життєдіяльності, ознайомлював би літературознавців, перекладачів, студентів-перекладачів із термінами суміжних галузей і термінами різних авторських шкіл, а також зі спеціальними одиницями, прийнятими в терміносистемах інших мов.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Анісімова Л. Міждисциплінарні термінологічні запозичення у літературознавстві. Філологічні семінари. *Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст*. 2013. Том 16. С. 277–285.
2. Бербенець Л. Деякі аспекти тлумачення термінів і понять у межах інтермедіальних студій. *Література на полі медій*. 36. наук. праць відділу теорії літератури та компаративістики Ін-ту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України / Ред. Т. І. Гундорова, Г. М. Сиваченко. Київ: 2018. С. 108–143.
3. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів. Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману. Київ: ВПЦ «Київ. університет», 2009. 519 с.
4. Вакулєнко М. О. Сучасна українська термінологія: методологія, кодифікація, лексикографічна практика: дис. ... докт. філол. наук, спец.: 10.02.01 – укр. мова. Київ, 2023. 445 с.
5. Васильєв Є. М. Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації: монографія. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2017. 532 с.
6. Веретюк О. Термінологічна неадекватність при викладанні теоретичних літературознавчих дисциплін (конфронтація перекладу: українська-російська-польська-англійська мови термінології). *Терміносистеми сучасного літературознавства: досвід розробки і проблеми*: наук. семінар / За ред. Р. Гром'яка. Тернопіль: РВВ ТНПУ, 2006. С. 16–24.
7. Вірченко Т. І. Літературознавча термінологія в авторських жанрових дефініціях сучасних українських драматургів. *Сучасні мово- і літературознавчі методології та нові прочитання художнього тексту*. Антологія / упоряд.: Л. К. Оляндер, О. В. Богданова, Ю. В. Громик та ін. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 58–63.

8. Волкова Т. Я. Концептуальний апарат і структурно-семантичні та генетичні особливості термінології англійського літературознавства : автореф. дис. ... канд. філол. наук за спец. 10.02.04 – германські мови. Одеса, 2002. 16 с.
9. Галич О. Теорія літератури : підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв; за ред. О. Галича. 2-ге вид., стереотип. Київ : Либідь, 2005. 488 с.
10. Гайнігова Л. Коротко про розвиток жанру цикліт на матеріалі творів Наталки Сняданко та Світлани Пиркало. *Молодий вчений*. 2021. № 8 (96). Серпень. С. 90–96.
11. Горнятко-Шумилович А. Український химерний роман в контексті латиноамериканського магічного реалізму. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філол.* Вип. 33: *Теорія літератури та порівняльне літературознавство*. Львів, 2004. С. 184–190.
12. Грищенко П. Ю. Термінологічний словник сьогодені. *Українська термінологія і сучасність* : тези доп. Всеукр. наук. конф. / Відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ, 1996. С. 95–96.
13. Джигун Л. Літературний тревелог як жанр мандрівної прози: походження та історичний розвиток. *Південний архів. Серія: Філологічні науки*. 2017. Вип. 71. С. 24–29.
14. Дребет В. В. Рецензія на «Німецько-український словник термінів промислової автоматизації» С. В. Кійко та Н. О. Школьної. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Том 30 (69). № 2. Ч. 2. С. 151–153.
15. Жулинський М. Г. Про підготовку «Української літературної енциклопедії» у 5 томах (стенограма наук. доповіді на засіданні Президії НАН України 14 лютого 2018 р.). *Вісник НАН України*. 2018. № 4. С. 41–44.
16. Закон України «Про застосування англійської мови в Україні». *Відомості Верховної Ради*. 2024. № 38, ст. 243. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text> [Дата звернення: 30 липня 2025].
17. Козлик І. В. Теоретичне вивчення філософської лірики і актуальні проблеми сучасного літературознавства : монографія. Івано-Франківськ : Поліскан ; Гостинець, 2007. 591 с.
18. Космеда Т. Мовна гра у системі лінгвістичних термінів. *Культура слова*. 2011. № 74. С. 137–141.
19. Крохмальна Г. І. До питання еволюції української літературознавчої термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2011. № 709. С. 84–87.
20. Крохмальна Г. І. Терміни в ідіостилі вченого (на матеріалі філологічних праць професора Івана Денисюка) : дис. ... канд. філол. наук. Спеціальність: 10.02.01 – укр. мова. Львів, 2016. 209 с.
21. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А. Волкова та ін. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.
22. Лесин В. М., Пулинець О. С. Словник літературознавчих термінів. Київ : Рад. школа, 2-е вид., перероб. і доп. 1965. 432 с.; 3-е вид., перероб. і доп. 1971. 486 с.
23. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1–2 / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Том 1 – 608 с. Том 2 – 624 с.
24. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
25. Словник термінів і понять з риторики / Х. Я. Макович, Л. О. Вербицька, Н. О. Капітан. Львів, 2016. 140 с.
26. Мала філологічна енциклопедія / уклад.: О. Скопненко, Т. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2007. 478 с.
27. Михайлова Т. В. Семантика терміна. *Вісник Луган. держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка: Філол. науки*. 2003. № 10(66). С. 96–103.
28. Моштаг Є. С. Стилистично-дискурсивна характеристика сучасної жіночої мандрівної прози : дис. ... канд. філол. наук за спец. 10.02.01 – укр. мова. Харків, 2017. 193 с.
29. Расевич Л. П. Інтегрований курс вивчення літератур (української, зарубіжної) у контексті глобалізації та постколоніалізму: можливості та небезпеки. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. пр. Вип. 37 (2–2024). С. 71–86.
30. Розінкевич Н. В. Українська мандрівна проза початку ХХІ століття: тематика, проблематика, поетика : дис. ... канд. філол. наук. Спеціальність: 10.01.01 – укр. література. Київ, 2019. 252 с.
31. Скібан О. І. Сучасні технології книжкової промочії в аспекті мас-медійної взаємодії. *Поліграфія і видавнича справа*. 2016. № 2. С. 199–207.
32. Словник ґендерних термінів / Уклад. З. В. Шевченко. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.
33. Словник-довідник літературознавчих термінів / Упор.: О. В. Бобир, В. Й. Буденний, О. Б. Мамич та ін.; за ред. О. В. Бобиря. Чернівці : ФОП Лозовий В. М., 2016. 132 с.
34. Словник тропів і стилістичних фігур / Автор-уклад. В. Ф. Святовець. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 176 с.
35. Сучасні літературні енциклопедії: світовий досвід: монографія / за ред. Г. Сиваченко. Київ : НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2024. 416 с.
36. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства. 2-е вид., випр. і доповн. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.
37. Традиції та сучасні концепти енциклопедичної справи в Україні: колективна монографія / За ред. проф. А. М. Киридон. Київ: Держ. наук. установа «Енциклопедичне видавництво», 2018. 280 с.
38. Українська літературознавча енциклопедія: у 3-х т. / За ред. І. О. Дзеверіна, М. Г. Жулинського, М. П. Зяблюка. Київ: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, т. 1–3, 1988, 1990, 1995.
39. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2000. 752 с.
40. Українська мова. Енциклопедія / Уклад.: Г. А. Губарева, О. В. Чуєшкова, Т. В. Михайлова та ін.; за ред. проф. І. В. Муромцева. Київ : Майстер-клас, 2011. 400 с.
41. Українські енциклопедії: типологія, стиль, функції : монографія / Відп. ред. Я. Яцків; Ін-т енциклопед. досліджень НАН України. Київ, 2018. 150 с.
42. Харчук Р. Зарубіжний і вітчизняний досвід персональних енциклопедій у створенні «Україн-

ської літературної енциклопедії». Сучасні літературні енциклопедії: світовий досвід: монографія / за ред. Г. Сиваченко. Київ: НАН України, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка, 2024. С. 41–74.

43. Чайковська В. Т. Українська химерна проза: історія народження терміна. *Вісник Житомирського*

держ. ун-ту ім. Івана Франка: філол. науки. 2006. Вип. 26. С. 79–82.

44. Шалагінов Б. Б. Термінологічний дискурс раннього німецького романтизму. *Вісник Житомир. держ. ун-ту. філол. науки.* 2006. Вип. 26. С. 39–42.

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.09.2025

Дата публікації: 24.09.2025